

דפי עיון

במפרשים

"ליהודים היתה אורה" אמר רבי יהודה:
אורה - זו תורה.

וכך הוא אומר:

"כי נר מצוה ותורה אור" [מגילה ט"ז]

לזכרה של: אורה מושקוביץ ע"ה
משואות-יצחק

י"ל ע"י מ. מושקוביץ * משואות-יצחק 79858 ד.ב.שדה-גת * טל': 08-8616173 * פקס: 08-8616174

שנת תשע"ג

פרשת לך לך

א. רש"ר הירש.

פרק יב' פסוקים י', יג':

(י"ג) ויהי רעב בארץ. הסיפור הפותח במלים אלה יש בו כדי להתמיה במבט ראשון. אברהם עזב את הארץ היעודה לו; הוא לא בטח בה, הן ומפרנס גם בארץ ציה; ונראים הדברים במבט ראשון, שהוא סיכן את שלומה המוסרי של אשתו כדי להחיות את נפשו! — והנה, אפילו אין בידנו ליישב את כל התמיהות, אפילו נאלצנו לגזור כדעת רמב"ן: "ודע כי אברהם אבינו חטא גדול בשגגה, שהביא את אשתו הצדקת במכשול עון מפני פחדו פן יהרגוה, גם יציאתו מן הארץ שנצטווה עליה מפני הרעב עוון אשר חטא" וכו', — הרי אין בכל זה כדי להביא אותנו במבוכה. אין התורה מציגה את גדולי ישראל כאידיאלים בתכלית השלמות; אין היא מאליה אדם, ואין היא אומרת על איש: "הנה לפניך האידיאל, באדם זה הפך האלהי לאדם" בכלל, אין היא מציגה את חיי שום אדם כחיים לדוגמה ולמופת, — למען נלמד ממנו מה טוב ומה ישר, מה נעשה ומה לא נעשה. אם התורה רוצה לצייר לנו דמות, שנוכל ללמוד מדוגמתה, הרי אין היא מציגה בן אדם, שיסודו מעפר ואפר, אלא הקבי"ה מציג את עצמו לדוגמה, והוא אומר: "הביטו אלי! עשו כמעשי! לכו בדרכי!" לעולם אל נאמר: מעשה זה הוא טוב וישר, שכן פלוני אלמוני עשה כן! התורה איננה "אוסף של מעשים טובים". היא מספרת מעשים שהיו, — לא מפני שהם מעשים מופתיים, — אלא מפני שהם מעשים שהיו.

אין התורה מעלימה את השגיאות, השגגות והחולשות של גדולי ישראל; ודוקא על ידי כך היא מטביעה על סיפוריה את חותם האמת. אולם, לאמתו של דבר, ידיעת חטאה של גדולי ישראל איננה מגמיכה את דמותם, אלא להיפך: דמותם גדולה ומאלפת — בעצם החטא שחטאו. אילו הזהירו כולם כזהו הרקיע ללא רבב ושמן פגם, היינו סבורים שטבעם שונה מטבענו, והוא למעלה מהשיג ידנו. ללא תאוה וללא מאבק פנימי — היו מידותיהם הטובות רק תוצאה מטבעם הנעלה. לא בזכותם קנו את מידותיהם, ואין הם יכולים להיות לנו למופת.

טול לדוגמה את מידת הענוה

של משה. אלמלא ידענו, שהוא עלול גם לכעוס, היינו סבורים, שמידת הענוה טבועה בו מלידה, ולא לנו ללמוד הימנה. רק משעה שאמר "שמעו נא המורים", הרי במקום שנמצא את ענוותנותו, שם נמצא את גדולתו: הוא קנה את הענוה בניגיע רבה, בשליטה עצמית ובעידון עצמי; וכולנו מצוים להידמות אליו, שכן כולנו מסוגלים לכך. ואין התורה מספרת על יוסא, אלא אם כן ענשו נצור. נלמד מחכמי התורה הגדולים, — והרמב"ן הוא בודאי מן הגדולים שבהם: לעולם אין זה מתפקידנו ללמד סניגוריה על גדולי ישראל. אין הם זקוקים לסניגוריה שלנו, ואין הם סובלים אותה. התורה חתומה בחותמת האמת, ואמת היא קו יסוד של גדולי פרשניה ומוריה. כל זה — אילו נאלצנו באמת לומר כדעת הרמב"ן: "חטא אברהם חטא גדול בשגגה".

אולם, בטרם נחרוץ משפט, נתבונן בעובדות

המסופרות כאן.

אברהם עזב את ארץ כנען, כי כבד הרעב בארץ; אין הוא מצפה לה, שיוכל לתת לחם באורח פלא בעיצומו של רעב כללי; אלא הוא מבקש את מזונותיו בארץ מצרים. אולם, גם שם נשקפת לו סכנה; הוא נאלץ להכחיש את יחסו אל שרה, וכך צפויה לשרה סכנה מוסרית. אשר לנקודה השניה הרי אנחנו רואים: הסכנה היתה כה גדולה, — ולא היתה כל אפשרות להשתמט ממנה, — עד שמאורע זה אירע שנית בהיות אברהם בפלשת. אילו היתה אפשרות לעקוף את הסכנה, לא היה אברהם מגיע לידי כך שנית — אחרי הנסיון שנתנסה במצרים. יתר על כן: גם יצחק בנו נקט באמצעי זה בהיותו במצב דומה. והנה, הנקל לרמב"ן ולנו לומר:

היה על אברהם להישאר בארץ כנען ולבטוח בה במצרים; האל שאמר לך: "לזרעך נתתי את הארץ הזאת" — יוכל לפרנסך בה באורח פלא; הפלה ה' חסיד לך" (תהלים ד, ד), הוא מאכיל מן במדבר, "מלאכי יצוה לך לשמרך בכל דרכיך" (תהלים צא, יא). הנקל לנו לומר כך — אחרי הנסיון הרב שעבר עלינו. אכן, שלוחי מצוה אינן ניוקין, ה' שומר את אוהביו ומגן על עושי רצונו. אך היה על אברהם ובניו ללמוד כל זאת מתוך הנסיון. אחד היה אברהם, ולא היה אברהם לפניו. וגם אחרי הנסיון הזה הרי חובה על האדם לעשות את שלו במסגרת גבולות המותר; ורק אחרי שעשה את המוטל עליו, ישליך על ה' יהבו. אברהם היה רשאי לומר: "אין סומכין על הנס".

לר לר

בדרך השניה. כאשה נשואה היא היתה אבודה בודאי. ואילו לאשה פנויה עוד היתה תקוה. אך שרה בענותנותה לא האמינה בעצם הסכנה; אין היא יודעת, שהיא אשה יפה. משום כך: "הנה נא ידעתי למרות הכל, כי אשה יפת מראה את; כי יראו אותך המצרים ואמרו אשתו זאת, והרגו אותי ואותך — הוא מדבר בלשון נקיה — יחיו", אילו הרגו גם אותך, לא היה זה תכלית הרע; אך הם יחיו אותך — לחיים של קלון! "משום כך, מוטב שתאמרי אחותי את: על ידי כך ייטיבו עמי כדי להגיע על ידי אליך." (בעבור) מבטא בדרך כלל את התכלית, ואילו "בגלל" — את הסיבה, וכדי להתגבר על ההתנגדות האחרונה, המתעוררת בלב שרה מחמת ענותנותה, הרי הוא מוסיף — לכאורה בנימה של אנוכיות: וחייתה נפשי בגללך: אכיר לך טובה על הצלת חיי; עשי למעני, אם לא למענך! —

ועתה, התנהגותו במצרים — כלום חשש אברהם רק לחייו? כלום סיכן את כבוד אשתו רק כדי להציל את עצמו? נשמע את דברי אברהם: הנה נא ידעתי וגו'; הנה ידעתי למרות הכל, כי אשה יפת מראה את. למדנו מלשון "נא", ששיחה אחרת קדמה לזו. המאורעות במצרים ובארץ פלשתים רומזים על מנהגי הפריצות שם — ואולי תימצא הקבלה לכך במדינה אירופית של הזמן החדש: אשה פנויה היתה מוגנה יותר מאשר אשה נשואה. קל וחומר באשה נכריה! סכנה נשקפה לכבודה של שרה — בין היא נשואה ובין פנויה. אולם, הסכנה הנשקפת לאשה נשואה היתה גדולה שבעתים: הרגו את האיש וגולו את האשה. לא כן באשה פנויה, המלווה על ידי אחיה: היו מקוים לזכות באשה על ידי חסדי אחיה. מכל מקום, דרך זו היא ארוכה יותר, ואפשר להרויח זמן; בין כך לכך יכולה עזרה לבוא משמים. ולטובת שרה הוא בחר

אלף

1. *החרנו קטע ארוך זה על מנת להביא את הקפתו של פרשנו על צנין יסודי ביהדות, מהו?*
2. *פרשנו מביא את פירוש הרמב"ן, למה, והאם הוא מסכים צ"ח?*
3. *פרשנו מסביר את אופן השתתפותו והזכרת אישה השונים, התוכל להסביר?*
4. *מהי הצעתו כוונת התורה בכך?*
5. *למה זה מביא ליתר יראת שמים מאשר לו היתה התורה מספרת לנו רק סיפורים עם סוף טוב?*
6. *איך פרשנו מסביר את התנהגותו של אברהם באופן חיובי?*
7. *האם אברהם נהג לפי הכלל: "אין סומכים על נס"?*
8. *מה הוא לומד מן המתרחש בימיו במדינה מסוימת?*
9. *מה ההבדל בשימוש בין "בצבור" לבין "בגלל"?*
10. *איך פרשנו מצדן את התנהגות אברהם כלפי אשתו?*

* * *

ב. חזקוני

פרק יב' פסוק יז: (יז) וינגע ה' את פרעה, מה שלא פירש הכתוב מכותיו של פרעה כמו שפירש מכותיו של אבימלך, לפי שבסמוך לענינו של אבימלך כתיב: וה' פקד את שרה³⁵, ולפיכך פ"י שהמכות באו עליו בשביל שהחזיק בה כדי שלא יוכלו לומר אבימלך הוליד את יצחק, אבל ענינו של פרעה קודם לפקידת שרה, לפיכך לא חש להזכיר המכות. וא"ת למה לקה, הרי אברהם אמר אחותי היא, שנאמר: למה אמרת אחותי היא³⁶, יש לפרש: על דבר שרי אשת אברם, פ"י על דיבורה * אשת אברם אני, ועוד דאין התראה לבן נח, כדאמר' לקמן³⁷ גבי אבימלך.

אלף

1. *מה שאלתו בתחילת הקטע ומה מצנהו?*
2. *מה קדם למה ומה זה משנה?*
3. *לצנין למה לקה פרעה מביא פרשנו שתי תשובות, מה הן?*

* * *

ג. מדרש רבה

פרק יג' פסוק יז:

ה. (ו) אינהי ריב בין רעי מקנה אברם ובין רעי מקנה לוט — ר' ברכיה בשם ר' יהודה בר' סימון אמר: בהמתו של אברם אבינו היתה יוצאה זמומה, ובהמתו של לוט לא היתה יוצאת זמומה, היו אומרים להם רועי אברם: הטר הגול! היו אומרים להם רועי לוט: כך אמר הקדוש ברוך הוא לאברם: (בראשית יב. ז) 'לורעה אתן את הארץ הזאת, ונאברם פרדה עקרה ואינו מוליד, למחר הוא מת ולוט בן אחיו יורשו, ונא אקלין מדידהון אנון אקלין, אמר להם הקדוש ברוך הוא: כך אמרתי לו: (שם טו. יח) 'לורעה נתתי' — אימתי, לכשיעקרו שבעה עממים מתוכה; והכנעני והפרזי או ישב בארץ' — יעד עכשו מתבקש להם זכות בארץ.

1. לכאורה מה קושי יש בפסוק?
2. לאור הנאמר במדרש, על מה היה הליכוח בין הרוצים?
3. מה בצטט היתה טענת רוצי לוס ואינה סול טענה זאת?
4. למה אברהם לא "השתלש" על הצנין וחיפש דרכים אחרות?
5. מה היתה תשובת רוצי אברהם לכך?
6. איך, מתי והיכן "התצרה" הקב"ה בסכסוק זה?
7. בצטט מה היה הפתרון לפי זה?
8. למה לא לכו הרוצים בארץ מיד?
9. האם ומה עלינו ללמוד מכך?

* * *

ד. הרלב"ג.

פרק יג' פסוק י': התועלת הי"ג הוא במדות. והוא שראוי שירחיק האדם רוב התענוג. כי הוא ממה שיביא אל הבעיטה כאמרו "וישמן ישורון ויבעט" (דברים לב, טו). הלא תראה שאנשי סדום מצד רוב התענוג שהיה להם, מפני רעננות הארץ ודשנה*, היו רעים וחטאים לה' מאד.

1. כרשננו מנסה לדלות מסקנות רציוניות-מוסריות מן הנאמר, מה הצנין שממנו הוא לומד את דבריו?
2. לפי זה האם אנשי סדום היו אשמים ופאה?
3. כמה הפסוק המצוטט מספר דברים מסייע לזו?

* * *

ה. משך חכמה אם פירוש הרב י. קופרמן.

פרק יד' פסוקים יג', טז':

סיפר הכתוב כי דרך הנלחמים בעד השבויים, אשר אך במוצא להם לוחם יהיו המה בעוזרין, לכן לא תאמר: שהנשבים היו גם כן בעוזרין של אברהם, אמר הפסוק שלא פעלו מאומה, רק השיב הרבוי קודם, והנשים קודם העם, וטעמו כי לא היו מאמינים שאברהם יבעט אנשי יצחק, ופחדו מן יצחקו מהם אמרם יחבריו כאשר ינצחון בבית, לכן לא היו רוצים לעזור ולשיב עם אברהם עד לסוף ודו"ק.

יד, טז' 1. רבינו מבין כפשוטו כי "העם" הם תושבי ערי הספר שנשבו על ידי כדלפומר והמלכים אשר אתו, ואשר עליהם אמר מלך סדום, "תן לי הנפשו". 2. במקרה שלנו לוס ותושבי ערי הספר. 3. נגד שוביהם. 4. כלומר, כדי שלא תאמר. 5. וגם אותם היה צריך להשיב - ודוקא אחרונים! 6. גם את אברהם.

יד, יג' ויבא הפדים (ויגר לאברהם העברי, והוא שיכן באילוני סמרא האמורי, אחי אשכול ואחי ענר), ידם בעזי ברית אברהם.

יתכן סיפר מעלת אברהם, שמסר נפשו אחרי אשר הצליחו: לתרוג חמשה מלכים, עם רב יותר מהם, בכל זאת מסר עצמו להציל בן אחיו, אך יתכן כי גר בארץ נכריה יראה להרבות משפחתו, כי ירא מפני יושב הארץ, ולא מצד החסד שהיתה חקוקה בנפשו. לכן אמר, "והוא יושב באילוני וכו', והם בעלי ברית אברהם" - ולא היה ירא מפני יושב הארץ, בכל זאת מסר עצמו למלחמה, ופשוט.

יד, טז' וישב את כל הרבוי, (וגם את לוס אחי ויבשו השבים), וגם את הנשים יאת העם.

1. על אינה קושי בפסוק - בקטע הראשון - בונה כרשננו את דבריו?
2. מה בדיוק היתה מצלת אברהם לפי זה?
3. למה הוא לא een מן השכנים?
4. בפסוק טז' צומד כרשננו על סדר הנכתב בפסוק ומוציא מכאן כמה מסקנות, מה הן?
5. כרשננו מתאר כאן את התנהגות הלווחים ופצע בעת קרבנות, התוכל להסביר?
6. איך מתגלית ככך דרכו היחודית של אברהם והתנהגותו המוסרית?

* * *